

Izabela Rutkowska
PWSZ w Głogowie
ORCID: 0000-0001-7060-3788

Toposy „Toposu” 2016–2017. Spójrzanie z perspektywy retoryki i językoznawstwa

Wprowadzenie

Mili Państwo, pierwszy numer „Toposu” oczekuje Waszego łaskawego przyjęcia. [...] Topos – *loci communes* – miejsca wspólne, to przestrzeń, w której spotykają się twórcy i ekolodzy, ludzie mający odwagę myśleć, artyści „czasu marnego”, bo dla nich – osobliwie – trwa on wiecznie. [...] Stawiamy pytania. Próbujemy na nie odpowiadać. Szukajmy. Nie bójmy się błędzić¹.

Tak brzmią pierwsze słowa inauguracyjne obecności nowego pisma literackiego, którego ojcem chrzestnym (pomysłodawcą tytułu) był Kazimierz Nowosielski. Na początku pismo mieniło się być miesięcznikiem o sztuce i ekologii – i to głównie ten mariaż, jak się wydaje, powodował potrzebę pisania wstępów, znaczna bowiem ich część była poświęcona tłumaczeniu zasadności ekologii. Redakcja zrezygnowała z nich już w drugim roku wydawania miesięcznika. Od numeru 4 do 8 tytuł okraszano dodatkiem: „Kultura – Sztuka – Ekologia”, następnie, przez cały rok 1994 do numeru 1-2 (18-19) 1995 zmieniono go na: „Literatura – Sztuka – Krytyka – Ekologia”, aby od numeru 3-4 (20-21) 1995 ukonstytuować niezmienny już do dzisiaj podtytuł: „Dwumiesięcznik literacki”.

Pierwsze słowa redaktora naczelnego, Krzysztofa Kuczkowskiego, wskazują, że słowo *topos* od początku było definiowane retorycznie. Jak czytamy u Mirosława Korolki:

1 K. Kuczkowski, „Topos” 1993, nr 1 (1), s. 3.

Wyraz „topos”, gr. *topos* (w liczbie mnogiej *topoi*), łac. *locus*, oznacza dosłownie „miejsce”, z którego mówca (pisarz) czerpie tworzywo inwencyjne. „Siedliskiem, „magazynem” toposów może być miejsce nieokreślone – myśl, lub określone – znak (symbol, gest, słowo, pismo). [...] Dla Stagiryty były to „przesłanki” (*protasis*), z których dialektyk buduje sylogizmy, zaś retor – entymematy, to znaczy sylogizmy z jedną przesłanką pewną, a drugą domyslną. [...] Innymi słowy: *topoi* są jakby stałymi punktami („miejscami”) naświetlenia, mniej czy bardziej oddalonymi od przedmiotu (tematu). [...] rzymscy teoretycy retoryki określali wyraz ten wyrażeniami metaforycznymi, na przykład *sedes argumentorum* (Cyceron, Kwintylijan), ‘siedlisko argumentów’. [...] [według E.R. Curtiusa] za odpowiedniki toposu uważa się środki pomocnicze używane w operacjach logicznych, powszechnie ważnych twierdzeniach, gotowych dowodach, podstawowych tematach, [...] schematycznych pytaniach...²

Według podziału Arystotelesa toposy dzielimy na wspólne i specjalne. Jego podział dotyczył przede wszystkim trzech typów wypowiedzi: mowy doradczej, sądowej i popisowej³. Współczesna retoryka interpretuje ten podział znacznie szerzej – przez sam fakt, iż ów retoryczny charakter przypisuje prawie każdej wypowiedzi. Toposy wspólne są zatem przede wszystkim toposami uniwersalnymi (dotyczą problemów ludzkości, są rozpoznawalne na podstawie znanych wszystkim doświadczeń egzystencjalnych, takich jak na przykład: narodziny, śmierć, choroba, samotność, spotkanie, pierwsza miłość, zdrada itp.) czy też kulturowymi, natomiast toposy specjalne wynikają głównie ze specyfiki tematu, miejsca, w którym głoszona jest mowa, czy z profilu zawodowego odbiorców⁴.

Cel i metoda badania

Celem badania jest wskazanie i analiza toposów retorycznych (wspólnych i specjalnych) zawartych w dwumiesięczniku „Topos” z lat 2016–2017. Do osiągnięcia tego celu zaangażowano instrumentarium trzech dziedzin: medioznawstwa, językoznawstwa i retoryki.

Idąc za wskazaniem medioznawstwa, na próbę badawczą wybrano 12 numerów, które obejmują dwa pełne lata wydawnicze. Badanie skupiło się na analizie tytułów zawartych w spisach treści – tytułów działów oraz

2 M. Korolko, *Sztuka retoryki*, Warszawa 1990, s. 60–61.

3 Zob. Arystoteles, *Retoryka-Poetyka*, tłum. H. Podbielski, Warszawa 1988, s. 192–194.

4 Zob. M. Rusinek, A. Załazińska, *Retoryka podręczna, czyli jak wnikliwie słuchać i przekonująco mówić*, Kraków 2005, s. 73–83.

poszczególnych artykułów, co pozwoliło jednocześnie na określenie makrostruktury czasopisma. Wybór tej części materiału był głównie motywowany względami retoryki. Należy bowiem uznać, że spis treści – zaraz po okładce – jest najbardziej reprezentatywną częścią pisma, a przy tym najbardziej perswazyjną z punktu widzenia retoryki. To z nią jako pierwszą styka się odbiorca – zarówno stały prenumerator, jak i nowy czytelnik. Podobną wartość retoryczną posiada edytorial, który z zasady posługuje się środkami perswazyjnymi w celu zaprezentowania numeru i zachęcenia do jego przeczytania („Topos” zamieszczał go jedynie w pierwszym roku swego istnienia).

Wybór egzemplarzy pochodzących z lat 2016–2017 nie jest przypadkowy – są to ostatnie lata przed jubileuszem 25. rocznicy powstania pisma, w których zyskało ono już bardzo stabilny podział treści i jej graficzną prezentację, ustalone nazewnictwo działów, każdy zaś numer szczyli się podobną liczbą stron. Gdy bowiem spojrzymy na wydania z pierwszej dekady czy z początku drugiej, ujrzymy wiele rozbieżności – w niektórych latach „Topos” wydawał podwójne, a nawet potrójne numery, sam zapis tytułów także znacznie się różnił – przy prezentacji poezji najczęściej widzieliśmy w spisie treści tylko nazwisko autora, bez tytułów jego wierszy⁵.

Z tej racji, iż jest to badanie treści, skupi się ono na analizie leksykalno-semantycznej słownictwa zawartego w tytułach. Będzie ono przeprowadzone według metodologii językowego obrazu świata⁶ i będzie miało charakter zarówno jakościowy, jak i ilościowy. Interesująca nas leksyka zostanie zatem podzielona na pola tematyczne i semantyczne. I to właśnie semantyka badanego słownictwa wskaże nam owe retoryczne toposy „Toposu”.

W badaniu przyjęto definicję pola semantycznego według *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego*:

Pole semantyczne – uporządkowany wewnętrznie pod względem paradygmatycznym i syntagmatycznym zbiór leksemów reprezentujących zbiór pojęć związanych jakimś pojęciem nadrzędnym, na przykład pojęciem intelektu, piękna, pokrewieństwa⁷.

- 5 6 zeszytów zostało wydanych jedynie w latach: 1993, 2015–2018; 5 zeszytów wydano w latach: 1994–1997, 2006–2013, po 4 zeszyty wydawano w latach: 1998–2002, 2004–2005, natomiast w roku 2003 wyszły drukiem tylko 3 zeszyty. Numeracja ogólna sugeruje jednak, że w każdym roku wydawano po 6 numerów – oznacza to zatem, że część drukowanych materiałów stanowiły numery podwójne, a nawet potrójne.
- 6 Szczegółowy opis tej metodologii zawiera między innymi publikacja Jerzego Bartmińskiego: *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2007.
- 7 *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław 2003, s. 444–445.

Makrostruktura „Toposu”

W celu uporządkowania treści, a zarazem jej gradacji, w „Toposie” wprowadzono działy, pośród których niezmiennie i zawsze występują: *poezja, eseje/ szkice/ przyczynki krytyczne, proza/ dzienniki/ wspomnienia, recenzje, sztuka, krótko, patronaty/ konkursy, biblioteka „Toposu”, wydawnictwa nadesłane*. Z mniejszą częstotliwością pojawiają się działy: *ogród debiutów, teologia poetów, rozmowy „Toposu”, listy/ korespondencje, laudacje, bibliografia, 10 zdań*. Okazjonalnie zaś widzimy takie jak: *sztuka przekładu, pożegnania, zaprosili nas, między wiarą a niewiarą* (to nowy dział, wprowadzony dopiero w numerze 5 (156) 2017). W niektórych numerach znajdziemy także pojawiające się wyjątkowo części dedykowane wybranej osobie, na przykład: *Błyski o Tomaszu Burku, Głosy o Tomaszu Burku*, a także te poświęcone nagrodom i konkursom literackim oraz ich laureatom, na przykład: *Nagroda „Orfeusz”, Ogólnopolski Konkurs Poetycki im. Michała Kajki, Ogólnopolski Konkurs Poetycki „Struna Orficka” im. Wojciecha Bąka*.

Widząc taką strukturę dzieła, czytelnik nie ma wątpliwości, co dla redakcji „Toposu” jest najważniejsze. Jest to poezja – dział ten rozpoczyna każdy numer, ponadto staje się ona treścią także innych działów – dotyczą jej bowiem: *ogród debiutów, konkursy, laudacje, teologia poetów*, jest tematem recenzji, esejów, przyczynków krytycznych, krótkich not, przedmiotem przekładów. To słowo poetyckie otwiera czasopismo, a dopiero po nim następują pisane prozą komentarze i analizy, a także sama proza literacka. Nierzadko też poezja jest i słowem ostatnim danego numeru.

Najobszerniej reprezentowany jest zawsze dział: *eseje/ szkice/ przyczynki krytyczne*, następnie: *poezja, recenzje i krótko*. Pozostałe działy wypełniają najczęściej od jednego do trzech tytułów.

Wyniki analizy ilościowej i jakościowej

Wszystkich tytułów artykułów zbadanego materiału jest 520 (265 z roku 2016 i 255 z roku 2017). W badaniu nie wzięto jedynie pod uwagę działów: *konkursy, biblioteka „Toposu”, wydawnictwa nadesłane*. Za jeden tytuł uznawano także wymienione w jednym rzędzie tytuły wierszy jednego autora oraz formacje: tytuł i podtytuł.

Większość z nich zbudowana jest z wyrażen bądź zwrotów i nie tworzy pełnego zdania. Możemy wskazać jedynie 19 zdań pytających, 34 oznajmujące, natomiast zdania rozkazujące (5) są najczęściej tylko fragmentem

całego tytułu albo tytułem jednego z wierszy. Wszystkie te zdania stanowią jedynie 9% całego materiału. Fakt ten ma konsekwencje retoryczne. Tak mała liczba zdań pytających, rozkazujących bądź oznajmujących, ponadto brak konstrukcji z czasownikami modalnymi obniża poziom perswazyjności badanych spisów treści. Nie możemy bowiem na podstawie analizy składni podać, na ile zamieszczone tytuły są deklaratywami, dyrektywami czy komisywami. Nie jesteśmy w stanie zatem stwierdzić, do czego dany tekst chce nas przekonać, nakłonić, w co zaangażować czy przed czym przestrzec. Nie są to więc tytuły o charakterze dziennikarskim, medialnym, których nadrzędnym celem jest zdobycie czytelnika i zaangażowanie go w opisywany problem – wprawienie go w jakiś społeczny ruch. Bardziej przypominają tytuły prac eseistycznych i naukowych, rzetelnie informujących o sednie proponowanego tematu i mają raczej na celu zatrzymanie czytelnika – wprawienie go w stan refleksji.

Ów brak czasowników okazuje się dość znamienity dla poetyckiej wizji „Toposu”. Jak czytamy w eseju Wojciecha Kassa:

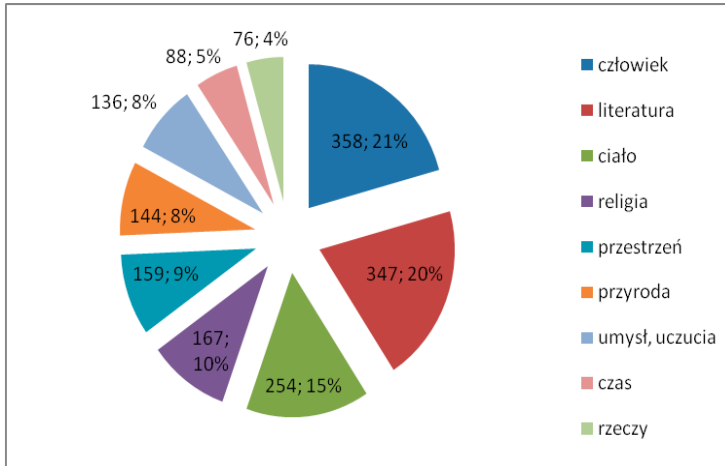
Nadmiar czasowników w wierszu. Błąd. Wiersz nie ma oparcia w czasowniku, wiersz stoi na rzeczowniku. Rusztowanie zbudowane z czasowników rozpada się już w chwili jego stawiania. Za nic nie chciałbym wejść do takiego wiersza, a co dopiero zamieszkać w jednym z jego pokoi. Chybotliwą bardzo i całkowicie niestabilną konstrukcją ma tego typu dom-wiersz, a to dlatego, że czasownik wyraża ruch, nie da się więc postawić czegoś trwałego na fundamentach będących w ruchu⁸.

Wybrany materiał zawiera około⁹ 1763 elementy leksykalne (wśród nich głównie leksemy pełnoznaczone, a także, choć sporadycznie, wyrażenia i zwroty), które można było podzielić na takie pola tematyczne jak (kolejność według frekwencji): człowiek (358); literatura (347); życie człowieka w ciele (254); religia (167); przestrzeń (159); przyroda (144); świat myśli, postaw i uczuć (136); czas (88); rzeczy (76). Ponadto należy dodać także zbiór leksemów trudnych do zaklasyfikowania do powyższych zbiorów, o zbyt małej frekwencji, aby móc utworzyć dodatkowe pola (34) – ich specyfika zostanie wyjaśniona we fragmencie zatytułowanym *Margines błędu*.

8 W. Kass, *Światło jaśnie gość*, [w:] *Konstelacja Topoi o rzeczach najważniejszych. Wybór tekstów krytycznych*, Biblioteka „Toposu”, Sopot 2017, s. 230.

9 Adnotacja „około” mówi jedynie o tym, że cały materiał zawiera więcej elementów – analizie poddano bowiem jedynie leksemy pełnoznaczone.

Wykres 1. Leksyka tytułów „Toposu” 2016–2017 w podziale na pola tematyczne – zestawienie ilościowe (pierwsza liczba) i procentowe (druga liczba – po średniku) (opracowanie własne)

Ludzie „Toposu” 2016–2017

Najobszerniejszy zbiór leksyki tworzącej Toposowe tytuły wypełniają nazwy ludzi – od własnych po pospolite – od oznaczających konkretne postaci, możliwe do wskazania z imienia i nazwiska, przez bliżej nieokreślone osoby znane jedynie z imienia czy pseudonimu, przez imiona bohaterów literackich, aż po wyrazy określające na przykład płeć, zawód, cechę, miejsce w rodzinie – łącznie 358 nazw. Możemy to pole tematyczne podzielić na pola semantyczne, co przedstawia poniższa tabela.

Tabela 1. Leksyka pola tematycznego „człowiek” w podziale na pola semantyczne

Pole semantyczne	Leksyka reprezentująca pole semantyczne
Nazwy własne Polaków (155)	Feliks Netz (16), Tomasz Burek (10), Wojciech Kass (4), Przemysław Dakowicz (3), Julian Kornhauser (3), Marek Rymkiewicz (3), Tadeusz Dąbrowski (2), Krzysztof Derdowski (2), Krzysztof Dybciak (2), Günter Grass (2), Jerzy Górzanski (2), Julia Hartwig (2), Józef Hen (2), Zbigniew Herbert (2), Zbigniew Jankowski (2), Jan Kaja (2), Kwizdiński (2), Maciej Mazurek (2), Leszek Aleksander Moczulski (2), Ewa Olejarz (2), Wincenty Różański (2), Tischner (2), Witkacy (2), Karol Wojtyła (2), Wisława Szymborska (2), Banach, Józef Baran, Eugeniusz Bodo, S. Barańczak, Piotr Cielesz, Agnieszka Cieślińska, Joseph Conrad, Stanisław Dłuski, Leszek Elektorowicz, Sławomir Elsner, Teresa Ferenc, Stefan Figlarowicz, Mieczysław Franaszek, Adrian Gleń, Józef Golec, Andrzej Grzyb, Waclaw Holewiński, Jan Paweł II, Kapuściński, Franciszek Karpiński, Karpowicz, Anna Keryl, Bogusław Kierc, Krzysztof Koehler, Leszek Kołakowski, Maria Komornicka, Krzysztof Kuczkowski, Wojciech Kudyba, Kummer, Andrzej Lam, Paweł Leszkowski, Bolesław Leśmian, Antoni Libera, Wojciech Ligęza, Lipska, Liskowacki, Józef Mackiewicz, Bronisław Maj, Jan Majewski, prof. Wiara Małdziejewa, Mickiewicz, Jarosław Mikołajewski, Miłosz, Wiesław Myśliwski, Wojciech Nadratowski, Norwid, Artur Nowaczewski, Nowakowski, Róża Ostrowska, prezes Otwinowski, rotmistrz Witold Pilecki, Jan Polkowski, Jan hr Potocki, Putrament, Janusz Pyda, Reymont, Paweł Rójek, Robert Schneider, Seifert, Jerzy Sikora, dr hab. Radosław Sioma, prof. Lech Sokół, Sosnowski, Stanisław Stabro, prof. Andrzej Sulikowski, Leszek Szaruga, Andrzej Szuba, Marcin Świetlicki, Teresa Tomsia, Jerzy Tyburski, Aleksander Watt, Wojciech Wencel, Bronisław Wildstein, Emil Zegadłowicz, Andrzej Zgorzelski, Zbigniew Zielonka, Zbigniew Żakiewicz
Nazwy własne osób innych narodowości (31)	Mozart (2), T.S. Eliot (2), Kafka (2), Afanasjew, Breugel, Byron, Geza Csath, Tristan da Cunha, Lucian Freud, Gutenberg, Margarete Hauptman, Michel Houellebecq, C.S. Lewis, Milan Kundera, Joseph Malegue, Vivian Maier, bradford marsalis, Klaus Merz, Mondrian, Wilfred Owen, Platon, profesor Reisenkampf, Remarque, prof. Veronique le Ru, Schopenhauer, Szekspir, Oscar Wilde, Walt Whitman
Nazwy własne osób bliżej nieznanych (22)	Anna (2), Adam, Mistrz Andrzej, Barbara, Bartosz, Eda, Ewa, Hania, Jazdia, Jerzy, Julita, Łucja, Majonez, Małgorzata, Olgierd, pan Zygmunt, Henio Smaczek, hieronim, Stan, Staś, Stefan
Nazwy własne postaci literackich, symbolicznych (17)	Berenika (2), Agaton, hans arp, Hekate, Jude, Król Edyp, Henryka i Ilona Karmel, Mandelsztam, Miss Zuki, Eugeniusz Oniegin, Pan Cogito, Swann, Temida, Wenus, Zulus-chrześcijanin

Nazwy pospolite (84)	człowiek (6), pan (6), kobieta (5), dziecko (4), król wodociągów (4), czarownica (3), ojciec (3), wspólnota (3), dziewczyna (2), pani (2), aktor, antybohater, barbarzyńca, bohaterzy, brat, buntownik, chłopaki, chłopcy, chłopci, dawca, jaśnie gość, głupcy, inna, inny, kochanie, kominiarz, konduktor, konkwistador, konserwatysta, książę, legiony, ludzie, mąż, mędrcy sklepowi, mężczyźni, N.N., obserwator, obywatele, ona, pasterz, pionierzy, podróżnik, podróżny, przegrany, siostra, skazany, sługi, strażniczka, stróż, szlachcic, tatarniczka, tato, wędrowcy, wędrowiec, wędrowny, wszyscy
Nazwy pospolite twórców (49)	poeta (30, w tym: poeta festiwalowy, poeta wędrowny, poeci), poetka (3), autor (2), krytyk (2), mistrz (2), artysta, kreatorka, literaci, pisarz, postać, prozaik, tłumacz, twórcy, wierszorb, wieszcz

Tak pokaźna i różnorodna lista postaci nie jest jednak zaskoczeniem dla stałych czytelników. Większość nazw określa poetów, pisarzy bądź postaci literackie. Nawet pośród nazw pospolitych największą frekwencją odznaczają się wyrazy oznaczające twórców związanych z literaturą. Co warte podkreślenia: w zbiorze przeważają mężczyźni – nazwy wskazujące płeć męską stanowią 85%. Nazwy kobiet, których jest jedynie 56, stanowią 15% – zdecydowana większość z nich to imiona bohaterek literackich, a nie autorek.

Na uwagę zasługuje także sposób zapisu godności osób z pierwszych dwóch pól semantycznych – pośród nich niektóre zapisano jedynie za pomocą nazwiska. Zapis taki świadczy o przyznaniu danemu twórcy statusu osoby wybitnej i znanej, której imię nie jest już potrzebnym znakiem rozpoznawczym – wszyscy (a przynajmniej wszyscy czytelnicy „Toposu”) powinni wiedzieć, kim są: Afanasjew, Banach, Breugel, Byron, Dąbrowski, Dybciak, Gutenberg, Kafka, Kapuściński, Karpowicz, Kass, Kwidziński, Lipska, Liskowacki, Nowakowski, Mickiewicz, Miłosz, Mondrian, Mozart, Norwid, Putrament, Remarque, Reymont, Rymkiewicz, Szekspir, Symborska, Tischner, Witkacy.

W zestawieniu może dziwić nas tak duża frekwencja występowania nazwisk: Feliks Netz i Tomasz Burek. Wynika ona z faktu, iż niektóre z numerów zostały poświęcone ich twórczości: 4 (149) 2016, 5 (150) 2016 i 3 (154) 2017. Każdego roku tematem przewodnim jednego lub dwóch numerów „Toposu” jest postać jakiegoś szczególnego twórcy – czasem z okazji okrągłej rocznicy jego twórczości albo rocznicy śmierci, czasem z powodu właśnie zaistniałej śmierci, a czasem jako szczególny rodzaj laudacji z powodu ważnego odznaczenia, nagrody.

Literacki metajęzyk „Toposu”

Leksyka z tego zbioru najdobitniej dowodzi profilu tematycznego „Toposu” – jest to w istocie dwumiesięcznik literacki. Zbiór nazw z dziedziny literatury i krytyki literackiej zawiera 347 elementów. Na szczególną uwagę zasługuje nie tylko liczba elementów, ale i ich różnorodność.

Tabela 2. Leksyka pola tematycznego „literatura” w podziale na pola semantyczne

Pole semantyczne	Leksyka reprezentująca pole semantyczne
Rodzaje wypowiedzi literackiej (117)	wiersz (30), notes (8), historia (7), laudacja (7), list (7), przekład (5), poezja (4), powieść (4), sztuka (4), literatura (3), biografia (2), notatka (2), opowieść (2), sonet (2), wyznanie (2), zapiski (2), Allegoria, arcydzieło, autobiografia, bajka, baśń, diapsalmata, dramat, dramaturgiczna twórczość, dziennik, elegie, esej, facecja, hymn, kronika, lamentacja, manifest, opowiadanie, palimpsest, pamiętnik, pieśń, poczta literacka, poemat, Sample story, świadectwo, vademecum, wywiad
Krytyka literacka (74)	twórczość (5), uwagi (5), debiut (4), rozmowa (4), glosa (3), fenomen (2), nagroda (2), Nagroda Gloria Artis (2), problem (2), refleksje (2), rzecz o (2), archiwalia, archiwum, cenzura, dekonstrukcja, Giornata mondiale della poesia, <i>hommage à</i> , Hrabaliada, in memoriam, instrukcja, klasyzm, komentarz, komunikat, konsekwencje interpretacyjne, konserwatyzm, kwestia, lekcja, literacka kaskaderka, metoda krytyczna, nadinterpretacja, na podstawie, odpowiedź, poetyka, proces, przebój, przypadek, pytanie, realizm, recepta, referat, rezonans, rola, rozmaitości, skarga, sprawa, studia, sympozjum, szkic, szkoła, teoria, „wymysły”, wypowiedź
Elementy literackie i edytorskie (64)	postscriptum (11), kartka pocztowa (4), książka (4), wstęp (3), akt (2), dialog (2), fabuła (2), paradoks (2), próba (2), tom (2), wydanie (2), zbiór (2), alegoria, algorytm, antologia, cykl, didache, druk, dyptyk, ekslibrysy, epizod, estetyczne walory, fragment, hit, kontekst, księga, margines, niuans, orzeczenie, pismo, rozdział, scena, skrypt, strona, synekdocha, sztambuch, temat, wybór
Określenia (33)	literacki (8), poetycki (6), dedykowany (2), czytelniczy, donkiszoteria, edytorski, encyklopedyczny, książkowy, natchniony, naukowo-artystyczny, neopozytywistyczny, niewypowiedziany, piszący, podpisany, przetłumaczony, retoryczny, słynny, staranny, twórczy, wypowiedzalny
Słowo, język (27)	słowo (9), lektura (3), głos (2), język (2), litera (2), alfabet, cisza, decyzje językowe, desygnat, łacina, mowa, mowność, szepty, wyraz
Czynności (20)	pisać (6), milczeć (2), opowiadać (2), czytać, działalność, nazwanie, objaśnić, odpowiedzieć, opowiedzieć, puentowanie, rozmawiać, rzecz, zapisanie

Do powyższego zbioru możemy także zaliczyć 12 nazw cytowanych pism lub utworów (*Teatr Scena* (4), „*Topos*” (2), „*Cesarz*”, *cykle sylficzne*, *Komu biją dzwony...*, „*Konstelacje*”, „*Latarnia Morska*”, „*Twórczość*”).

Ludzkie życie i śmierć – świat wartości, pojęć i uczuć

Skoro najobszerniejszym polem tematycznym jest „człowiek”, jednym z liczniej reprezentowanych musi być zatem i pole ukazujące jego życie na ziemi, życie w ciele aż po kres nazywany śmiercią. Znajdujemy w nim 254 elementy.

Tabela 3. Leksyka pola tematycznego „życie w ciele” w podziale na pola semantyczne

Pole semantyczne	Leksyka reprezentująca pole semantyczne
Śmierć (35)	śmierć (10), nie być (4), rozpad (3), grób (2), zniknąć (2), luka (2), anihilacja, ars bene moriendi, danse macabre, dośmiertny, pogrzeb, śmiertelność, trumienny, ubywanie z siebie, umrzeć, utracony, zabicie, zginąć
Życie (29)	być (9), życie (7), istnienie (2), rosnąć (2), być, jawa, los, mikroewolucja, narodzony, obecny, trwały, urodziny, żywotny
Części ciała (28)	ręka (4), oko (3), broda (2), noga (2), palec (2), anatomia, ciało, dłonie, głowa, główki, krew, krwiściąg, oblicze, policzek, proteza, serce, stópki, usta, utkanki, włosy
Czynności i stany (65)	cierpienie (3), choroba (2), leżeć (2), robić (2), siedzieć (2), wojna (2), abrazyje, budowanie, chudnąć, czuwać, dopełniać, drzeć, dźwigać, gratulować, gryźć, kopać, liczenie, maleć, mieć, myć się, obrót, odkrywać, odnaleźć, odpuścić, ogołocenie, omotać, pachnieć, paraliż, piąć się, pokazać, pomniejszać, porost, porządki, potrzebować, powitanie, przestawić, przygoda, przygotowywać, ratunek, robota, schnąć, słuchać, słuchanie, spojrzenie, stać, stanąć, szukać, targać, uchwycić, układanie, wiązanie, wstawać, wydłubać, wypełnić, zamykać, zbrodnia, zgubić, zrobić
Podróżowanie (37)	iść (4), podróżowanie (3), powrót (3), przekraczać (3), ucieczka (2), chodzić, dogonić, dotrzeć, lot, nadejście, nie ruszyć, odchodzenie, okrążać, podróż, powracać, pozwalać się nieść, przelot, przeprowadzka, przyjąć, rejs, runąć, spacer, wyjechać, wyjazd, wyjść, zbliżenie, zdążyć
Zabawa (13)	grać (2), after party, bawić się, fado, kręgle, jazz, szatrang, śpiewać, taniec, walc, zabawa, żartować
Sen (11)	sen (5), przysenny, senny, sypialny, śnienie, śnić, zasnąć
Jedzenie (10)	lekarstwo, mikroelementy, nakarmić, opium, papierosy, pić, pizza ai funghi, smak, szarlotka, śniadanie
Cechy związane z wyglądem, wiekiem i zmysłami (26)	piękny (3), straszny (2), dozwolone od lat 18, dystyngowany, dziki, głosny, lekki, ład, mały, miara, mocny, nagi, nowy, potęga, siła, starość, starszy, ślad, ślepy, waga, zakryty, żebraczy

Na uwagę zasługuje duża frekwencja leksyki odnoszącej się do życia, śmierci i odchodzenia. Koresponduje to z częstotliwością użycia leksyki oznaczającej pamięć i wspomnianie, co pokazuje tabela 4. Dla czytelnika ten fakt może być sygnałem, że twórcy „Toposu” nie tylko promują współczesnych poetów i pisarzy, ale nieustannie przypominają mistrzów przeszłości, a kultywując własne jubileusze, świętują także odchodzenie ważnych postaci kultury. Stoją na straży dawnych ideałów, aby z rozmysłem proponować nowe formy – wedle bliskiej im idei Thomasa S. Eliota, któremu *nota bene* poświęcono numer 1 (152) 2017. W eseju *Tradycja i talent indywidualny* napisał: „Żaden poeta, żaden w ogóle artysta nie posiada pełnego znaczenia w oderwaniu. Uchwycić to znaczenie, ocenić je, znaczy ocenić jego stosunek do poetów i artystów nieżyjących. Nie można go oszacować w izolacji”¹⁰.

Znaczącym polem jest też „podróżowanie” – leksyka obrazująca głównie ruch od-do, ale i poprzez, wokół, w górę i w dół. Sprawia ona, że ów Toposowy bohater przedstawia się nam jako przede wszystkim *homo viator*. Fakt ten koresponduje również z wyrazami oznaczającymi pojazdy, które należą do pola tematycznego „rzeczy” – te zaś łączą się poniekąd z żywiołami i miejscami, ukazują bowiem różnorodność dróg, kierunków i sposobów podróżowania.

Mając ogólne przeświadczenie o chrześcijańskiej aksjologii twórców „Toposu”, a także o ich patriotyzmie, można by się spodziewać, że tytuły proponowanych tekstów będą nabrzmiały od wielkich pojęć, typu: *honor, prawda, sprawiedliwość, tradycja, wolność* itp. Jak się jednak okazuje, zbiór podobnej leksyki jest jednym z najmniej licznych, a powyższe wyrazy znamionuje nikła wręcz częstotliwość. Nie można zatem powiedzieć, że „Topos” epatuje jakąś narodową ideologią, na pewno też nie nadużywa tych wielkich słów, które tak chętnie bywają (z)używane na wyborczych plakatach.

Dotyczy to także nazw uczuć. I choć to właśnie z nimi najbardziej kojarzy się poezja, one również należą do mniejszości – zbiór tych nazw jest nie tylko mało liczny, ale i mało różnorodny. Przeważa leksyka mówiąca o miłości, samotności i lęku.

10 T.S. Eliot, *Szkice literackie*, tłum. H. Pręczkowska, Warszawa 1963, s. 3.

Tabela 4. Leksyka pola tematycznego „uczucia, myśli, wartości” w podziale na pola semantyczne

Pole semantyczne	Leksyka reprezentująca pole semantyczne
Uczucia i cechy charakteru (61) 32 + 29	<p><i>pozytywne i/lub przyjemne</i>: miłość (7), czuły (2), nadzieja (2), romans (2), szczęście (2), bliski, bliskość, dobre samopoczucie, dobroć, dobry, doskonałość, empatia, empatyczny, jedność, pokochać, prostota, radość, warty, wierność, wierny, zachwyty, zdolność</p> <p><i>negatywne i/lub nieprzyjemne</i>: dziwny (3), bać się (2), samotność (2), samotny (2), smutek (2), rozpacz (2), zło (2), żal (2), gardzić, gorycz, horror, nieczułość, niepewny, niepokój, poczucie winy, pokusa, sytuacja graniczna, tęsknota, zbrodniczy, zuchwały</p>
Tożsamość, świadomość, świat myśli i wartości (75)	<p>pamięć (5), sam (5), doświadczenie (2), myślący (2), myśli (2), polski (2), pamiętać (2), tożsamość (2), wolność (2), człowieczeństwo, honor, ludzki, macierzysty, myśleć, myślenie, namysł, nazwisko, nazywać się, niczyje, niepamięć, niespodzianka, nieświadomie, niezależność, nieznany, obietnica, osobność, panować, patriotyzm, Polacy, polityka, polskość, pomyłka, poznać, prawda, prawdziwy, prawo do, przeznaczenie, przypomnieć, skazany, służba, sobość, stan skupienia, świadomość, uważnie, uzmysłowić, wartości wiktoriańskie, warty, wiedzieć, więzy, wizytówka, wojna informacyjna, wolny, wrażenie, wspomnienie, wyobraźnia, wymyślić, zapomniany, zdarzyć się, zniewalać, zwariować</p>

Religijność

Od samego początku twórcy czasopisma deklarowali, że kwestie wiary, duchowości, religii są im bliskie i stanowią jeden z najważniejszych punktów odniesienia w czynionych rozważaniach i poszukiwaniach. Świadczy o tym najlepiej tytuł osobnego działu: *teologia poetów*, a także wprowadzony niedawno dział: *między wiarą a niewiarą*. Tak sformułowane nazwy działów są jednocześnie uczciwym określeniem światopoglądu – czytelnik już na podstawie spisu treści jest w stanie zorientować się w przyjętej przez „Topos” aksjologii. Nie dziwi nas zatem, że jest to jedno z obszerniej reprezentowanych pól tematycznych – zarówno pod względem liczby, jak i różnorodności leksemów. Tworzy je 167 leksemów, wyrażeni i fraz.

Są to imiona i peryfrazy oznaczające osoby Boskie: *Bóg* (6), *Pan* (4), *Bóg Ojciec*, *Chrystus*, *Duch*, *Słowo*, *Stworzyciel*, *Trójca Święta*; postaci biblijne: *Ananiasz*, *Mojżesz*, *Samson* i *Dalila*; świętych: *święty* (2), *Augustyn*, *święty Franciszek*; wyznawców: *celebrans*, *chrześcijanin*, *laik*, *laikat*, *ortodoks*, *proboszcz*, *wierzący*, *zakonnica*; postaci z zaświatów: *dusza* (4), *animula* (2), *aniołowie*, *diabeł*, *duchy*, *zjawy*; a także tych, którzy nie wierzą bądź się wierze sprzeciwiają: *agnostyk*, *Anty-Chryst*, *ateista*, *(bez)religijny*, *niewierzący*.

Znajdujemy także nazwy modlitw, praktyk religijnych i sakramentów: *Psalm* (4), *modlitwa* (3), *brewiarz*, *ćwiczenia duchowne*, *egzorcyzm*, *konfesyjny*, *kontemplacja*, *litania*, *liturgia*, *Ojciec nasz*, *pacierz*, *roraty*, *różaniec*, *spowiedź*; nazwy świąt i obrzędów: *obrzędki*, *ostatki*, *ruchome święta*, *Środa popielcowa*, *święto*, *Wielki Poniedziałek*, *wigilia*; leksykę związaną z Biblią (nazwy ksiąg, wyrażenia, a także całe frazy): *Apokalipsa*, *Ewangelia*, *ewangeliczny*, *Pieśń nad pieśniami*; *chleb i wino*, *Chrystusa zstąpienie do piekieł*, *Dzień Siódmy*, *pasja*, *plaga*, *proroczy*, *przed sądem*, *rajski ogród*, *stań się*, *Ziemia Obiecana*, *ziemie obiecane*; *de profundis* [z głębokości], *quia pul vis es in pulverem reverteris* [prochem jesteś i w proch się obrócisz], *przyjdę jak złodziej*, jak również nazwy miejsc kultu: *Bazylika Grobu Świętego*, *kaplica*, *kościół*, *kościół św. Katarzyny*.

Można także wydzielić zbiór leksyki odnoszącej się do sfery eschatologicznej i mistycznej: *wizja* (3), *oświecenie* (2), *błogosławiony*, *cud*, *cuda*, *czyśćcowy*, *eschatologiczny*, *głos wewnętrzny*, *magiczny*, *mesjanizm*, *mowa wewnętrzna*, *niebieski*, *niebo*, *nieśmiertelny*, *niewyraźalny*, *ostateczny*, *piekło*, *świętość*, *transcendencja*, *transcendentalny*, *wieczność*, *wieczny*, *wizyjność*, *wzniosły*, *zaświaty*, *życie duchowe*. Pokrewne znaczeniowo są także wyrazy: *tajemnica* (5), *metafizyka* (2), *metafizyczny* (2).

Ponadto znajdujemy takie leksemy, wyrażenia i zwroty, jak: *religijny* (3), *wiara* (3), *duchowość* (2), *religia* (2), *ateizm*, *botafumeiro*, *chrześcijański*, *dar i zobowiązanie*, *gromnica*, *katechizm*, *ku pomocy*, *miser cordia*, *misja*, *moc truchleje*, *modlitewnik*, *niewierzenie*, *przysięga*, *religijność*, *sacrosong*, *Scivias*, *sekularyzacja*, *semper fidelis*, *teologiczny*, *Thau*, *wierzyć*, *wyznawać*, *zbowienny*, *znak*.

Przedstawiona leksyka religijna kieruje nasze myśli głównie w stronę chrześcijaństwa, i to wyznania rzymskokatolickiego. Owszem, wiele z nazw zarysowuje zakres znaczenia słowa *religia* bardzo szeroko – w każdym wyznaniu człowiek doświadcza metafizyki, tajemnicy, transcendencji, pyta o wieczność, prowadzi życie duchowe. Wiele leksemów odnosi nas także do Biblii – nie tylko jako świętej księgi, ale i ważnego tekstu kultury. Niemniej jednak dostrzegalne jest słownictwo typowe dla Kościoła katolickiego – w jego liturgii, teologii, duchowości, obrzędach. Nazwy innych wyznań nie pojawiają się – obok chrześcijaństwa rzymskokatolickiego widnieją jedynie ateizm i agnostycyzm.

Twórcy „Toposu” nie raz wyznają na kartach czasopisma bądź w esejach krytycznych, że tworzenie poezji jest swego rodzaju powołaniem i „pracą duchową”¹¹ – podobną do zmagañ ascetów. Poprzez to odświeżne

11 Zob. K. Kuczkowski, *Kładka. Dwanaście notatek o poezji*, [w:] *Konstelacja Topoi o rzeczach najważniejszych...*, dz. cyt., s. 60–61.

poetyckie słowo szukają bowiem nazw zbliżających człowieka do tajemnicy istnienia, do Boga – a to wymaga poważnego namysłu i odwagi eksplorowania głębin własnej duszy.

Poezja jest częścią objawiającego się sacrum, a nie kwestią idei. [...] Poeta jest dawcą słowa, strzeże go i służy mu, złorzeczy słowom i zarazem wytycza im los, więcej – jest po to, jak chce Josip Brodski – by zbawiać mowę¹². *Wojciech Kass*

Poezja jest udzielającym się językowi duchowym zmaganiem człowieka z Nie-wytlumaczalnym, stawaniem po stronie nieskończoności, wydobywaniem się z przemocy bezmyślności, rozwijaniem wyobraźni i niezgodą na niszczenie, stagnację lub zanik sfery symbolicznej¹³. *Zbigniew Chojnowski*

Miejsca i czasy

Toponimie „Toposu” tworzą nazwy własne (86) i pospolite (60). Widać na ich przykładzie otwarcie na świat i chęć dotarcia w bardzo odległe od Polski rejony. Dostrzegamy także przywiązanie do miejsc wyznaczanych przez literaturę i religię, ale nade wszystko – do polskiej ziemi i bliskich, domowych wnętrz. Największy bowiem zbiór tworzą nazwy polskich regionów i miejscowości (bądź historycznie związanych z Polską): *Kresy* (4), *Polska* (3), *Śląsk* (2), *Sarmacja*, *Sopot* (4), *Gdańsk* (3), *Dębowiec* (2), *Kraków* (2), *Szczecin* (2), *Warszawa* (2), *Chorzów*, *Cieszyn*, *Dobrzyca*, *Działdów*, *Gdynia*, *Gródek*, *Jelenia Góra*, *Katowice*, *Lubań*, *Lubartowska wieś*, *Malbork*, *Mława*, *Niełupka*, *Pisz*, *Siedlisko*, *Wołyń*, *Zakopane*, *Znojmo*. Nazwy konkretnych ulic i obiektów dotyczą głównie Warszawy: *Plac Wolności* (2), *Belweder*, *Hotel Marriott*, *Krakowskie Przedmieście*. Wyłamuje się z tego zbioru jedynie *Gajówka Wasilczyki*. Z polskich toponimów wymienić jeszcze należy nazwę rzeki i jeziora: *Wigry* (2), *Odra*. Szczególną też nazwą jest *Światłogród* – nazwa miejsca poetyckiego, istniejącego na mapie tekstu Wiesława Setlaka („Topos” 4 (149) 2016), podobnie *hollylódź* z wiersza Kacpra Płusa („Topos” 1 (146) 2016).

Pośród miejsc spoza granic Polski znajdujemy nazwy kontynentów i państw: *Ameryka*, *Europa*, *Chiny*, *Columbia*, *Dania*, *Europa*, *Niemcy*, *Szwecja*, sporadycznie nazwy regionalnych przestrzeni: *Jaskinia Chauvet*, *Syberia*,

12 W. Kass, *A!*, [w:] tamże, s. 122–123.

13 Z. Chojnowski, *Idee i wartości poezji oraz poezja o ideach i wartościach*, [w:] tamże, s. 217.

Wschód, Zachód, Zatoka Świń. Jeśli zaś chodzi o miasta: *Wenecja (2), Alburquerque, Atma, Baltimore, Český Těšín, Combray, Delfty, Jerozolima, Limes, Londyn, Majdan, Nome, Oslo, Paryż i Notre Dame, Praga, Stalinogród, Zurych.*

Zbiór nazw pospolitych tworzą leksemy: *świat (10), miejsce (3), wieża (3), ziemia (3), granica (2), mapa (2), miasto (2), okolica (2), przestrzeń (2), światy (2), biuro, cyrk, dom, gościniec, jar, kino, kwatera, mieszkanie, most, muzeum, piwnica, poczekalnia, pokój, port, przedsiónek, przystań, restauracja, rondo, salon, salon tatuażu, schronisko, strych, środowisko, teren zagrożony, ulica, wnęka, wnętrze, zagranica.*

Do leksyki mówiącej o topografii możemy także zaliczyć sformułowania stanowiące okoliczniki miejsca (13): *blisko, bliżej, dół, dystans, góra, na piętrze, na progu, po jasnej stronie, po tej i po tamtej stronie, tu, w kręgu, wokół, z drugiej strony.*

Mimo iż analiza dotyczy tylko tytułów, obecne w nich nazewnictwo przestrzeni nie może obyć się bez wskazywania czasu opisywanych zdarzeń. O temporalności mówi 88 nazw – są wśród nich zarówno okoliczniki lokalizujące, jak i fazowe. Znajdujemy w numerach „Toposu” nazwy ogólne: *czas (5), chwila (3), dzień (3), godzina (2), rok (2), wakacje (2), wiek (2), dekada, jutro, miesiąc;* określenia pór roku: *wiosna, lato, jesień (2);* nazwy miesięcy: *styczeń, luty, kwiecień, maj (3), lipiec, wrzesień, październik, listopad (3), grudzień;* dni tygodnia: *czwartek, sobota (2), niedziela;* pory doby: *noc (9), rano (6), południe (2), popołudnie, północ, wieczór;* a także konkretne daty (12). Czas rozpatrywany jest również w szeroko rozumianej historyczności dziejów, o czym świadczą wyrażenia i leksemy: *czasy prehistoryczne, dzieje, koniec końców, nowoczesność, sprzed 32 tysięcy lat, średniowiecze, współczesny.* Z racji zaś na częsty temat świętowania jubileuszy i rocznic znajdujemy także określenia: *77 lat, 70 urodziny, 20 rocznica, 20-lecie, 10 lat.*

Przyroda

Tematyczne pole „przyroda” tworzą 144 leksemy. Można w nim wydzielić trzy pola semantyczne: „żywioty”, „flora” i „fauna”. Dołączony został także zbiór nazw oznaczających kolory (11): *czarny (3), zielony (3), biały, czerwien, róż, złoty, żółty.*

Zdecydowanie należy uznać, że żywołem „Toposu” 2016–2017 jest powietrze i wszystko, co wiąże się ze zjawiskami atmosferycznymi, pośród których miejsce pierwsze i centralne zajmują słońce i zjawiska świetlne.

Reprezentują je takie leksemy, jak: *słońce* (5), *światło* (5), *słoneczny* (2), *blask*, *gwiazdy*, *jasność*, *olśnienie*, *pogodna*, *prześwity*, *przezroczystość*, *rozbytysk*, *światelko*, a także ich przeciwieństwo, czyli: *cień* (9), *ciemność* (3), *zaćmienie* (2). Następnie zaś należy wymienić nazwy: *wiatr* (2), *chmury*, *deszcz*, *mgła*, *ocieplenie*, *obłoki*, *opary*, *wietrzny*, *tęcza*, *śnieg*.

W prawie równej liczbie reprezentowane są żywioły ziemi i wody. Leksyka dotycząca ziemi prezentuje się następująco: *kamień* (5), *droga* (3), *krajobraz*, *góry*, *lawina*, *piasek*, *ścieżka*, *ziemia*; natomiast ta związana z wodą brzmi: *ocean* (2), *woda* (2), *źródło* (2), *akwarium*, *morska fala*, *morze*, *prąd*, *splyw*, *strumień*, *żeglarski*. Żywioł ognia odnajdujemy tylko w wyrazach: *ogień* (2), *ogniwo*, *płonący*, *popiół*.

Toposowe bestiariusz przypomina zaś faunę z wierszy ks. Jana Twardowskiego, a królują w nim polskie ptaki. Pośród 22 nazw zwierząt znajdujemy takie leksemy, jak: *pies* (3), *karp*, (2), *kot* (2), *sowa* (2), *drozd*, *gęsi*, *jaskółka*, *modraszek*, *nutrie*, *ptak*, *pójdźka*, *sójka*, *sroka*, *szczenie*, *szynszyla*, *ślimaki*, *wiewiórka*. Do zbioru tego można zaliczyć jeszcze leksemy: *piórko*, *puch*, *skrzydła*.

Podobnie prezentuje się zbiór 30 nazw świata flory – odsyła nas do znanych polskich przestrzeni, z których najczęściej wymieniany jest *ogród* (6). Pośród nazw ogólnych znajdujemy *drzewo*, *gałęzie*, *owoce*, *rośliny* i *zboże*, zaś pośród szczegółowych: *czereśnie* (2), *barszcz Sosnowskiego*, *dziewanna*, *grapefruit*, *hiacynty*, *malinówki*, *mięta*, *oliwki*, *opieńki*, *sporysz*, *tatarak*, *topole*, *trawa*, *trufle*. Do tego zbioru możemy zaliczyć także leksemy: *kolec*, *kwitnąć*, *pestki*, *rozkwitła*.

Rzeczy

Na koniec pozostała zaś do rozstrzygnięcia kwestia nazewnictwa określającego rzeczywistość nieożywioną, będącą wytworem ludzkich rąk. Pole to tworzy 76 leksemów. Można w tym zbiorze wydzielić pole nazw rzeczy używanych w domu i przy pracy (wśród nich dostrzegalne są najbardziej nazwy umeblowania i artefaktów tworzących otoczenie domu, a także nazw narzędzi pracy codziennej i artystycznej), nazw garderoby, jak również nazw środków lokomocji.

Tabela 5. Leksyka pola tematycznego „rzeczy” w podziale na pola semantyczne

Pole semantyczne	Leksyka reprezentująca pole semantyczne
Rzeczy używane w domu, w pracy (52)	rzeczy (5), kładka (3), portret (3), brama (2), obraz (2), bramka, butelki, drabina, drewniany koń, dywan, kartka, klucze, kołyska, kredki, lalki, lustro, lutnia, łóżko, mur, mydło, nici, obiektyw, odpady, okno, organy, ostrze, pędzel, płot, podkowa, portfolio, radio, sito, stół, tablica, tabliczka, tapczan, telefon, uprząż, wahadło, wanna, zegarek, złotówka
Garderoba (14)	majtki (2), cylinder, halka, kurtka, pled, płaszcz, rajstopy, spódnica, sukienka, szmaty, tkanina, węzeł, włókna
Środki lokomocji (10)	pociąg (2), dorozka, korab, lektyka, łódź, rower, statek, wagon, żaglowiec

Margines błędu

Takie rozłożenie tytułów na części pierwsze, przy jednoczesnym rozerwaniu większości związków syntaktycznych, może wydawać się wręcz bulwersujące. Pozwala ono jednak w miarę precyzyjnie określić zbiory leksyki – czyli miejsca inwencyjne – z których czerpali autorzy „Toposu”.

Jest jednak prawdopodobne, że któryś z leksemów został przeoczony w niniejszym badaniu. Analizowany zbiór jest jednak na tyle liczny, że ewentualne pojedyncze odstępstwa nie są w stanie zaburzyć wyników procentowych i wpłynąć na końcowe wnioski.

Proponowany podział materiału na pola tematyczne i zawarte w ich obrębach pola semantyczne musi być uznany do pewnego stopnia za umowny. Dotyczy to głównie tych wyrazów czy sformułowań, które mogłyby stać się częścią przynajmniej dwóch albo trzech pól. I tak na przykład całe pole semantyczne „twórcy” może być jednocześnie zaliczone do pola tematycznego „człowiek”, jak i do pola „literatura” – podobnie rzecz się przedstawia z nazwami osób odwołującymi nas do religii. Dotyczy to także pól semantycznych z tematu życia w ciele oraz życia myśli, uczuć i wartości.

Kolejną okolicznością, jaką należy wziąć pod uwagę, jest sprofilowanie tematyczne niektórych numerów „Toposu” – sprawia ono, że danych leksemów jest wyjątkowo więcej, choć w innych numerach ich frekwencja byłaby zbliżona do średniej.

Pośród badanej leksyki trzeba także wymienić zbiór wyrazów, które trudno jest jednoznacznie zakwalifikować. Jest ich także zbyt mało, by stworzyć dla nich osobne pola tematyczne czy semantyczne. Należą do niego 34 elementy: *cztery czwarte, geometria, kula, kwadrat, limit, niesnaski,*

pomnik, rezerwacja, skarb, stożek, stygnący, układ scalony, wynalazek. Wśród nich są także zapożyczenia-cytaty i neologizmy: casting, Ewenki, fyrkopa, Gastfreundschaft, Hemerodromoi, Lost & Found, Loto, niecałość, Nullum magnum ingenium, omen, Perfekta, Periegeta, Pup-a, Quo vadis, Polonia?, Radiohead, Ringosd el magad, Sambucusnigra, sfumato, Słonecznica, Wibryssy, yes.

Podsumowanie

Tytuły „Toposu” nie mają charakteru perswazyjnego – ich celem jest nie tyle zaangażowanie czytelnika i nakłonienie do czytania poprzez obietnicę, pytanie bądź rozkaz, ile zaproszenie go do refleksji i rzetelnie poinformowanie o temacie proponowanego tekstu. Świadczy o tym nie tylko konstrukcja składniowa tytułów, ale i tworząca je leksyka, która nie jest nacechowana emocjonalnie, nie znajdujemy w niej kolokwializmów ani tym bardziej wulgaryzmów. Poziom słownictwa należy zatem do wysokiego rejestru stylistycznego. Mała frekwencja słów odsyłających nas do pojęć określających ideologie, prądy kulturowe, idee patriotyczne, przekonania polityczne czy wartości etyczne także obniża perswazyjność tytułów. W dużej mierze jest to zaleta – czytelnik nie czuje się ani zaatakowany, ani zakłopotany treścią tytułów. W zauważonej tendencji kryje się jednak i wada – czytelnik może także nie czuć się tą treścią zainteresowany czy zaintrygowany.

Analizowany korpus leksyki w sposób dość precyzyjny wskazuje retoryczne topusy „Toposu” z lat 2016–2017 – nietrudno też dokonać podziału na topusy wspólne i specjalne. Wspólne będą przede wszystkim te, które wyznaczają hiperonimy stanowiące nazwy pól tematycznych i semantycznych, a zatem: człowiek i jego życie w ciele, jego myśli, uczucia, wartości, czas i miejsce, które warunkują jego ziemski byt, a także przyroda i nieożywiony świat rzeczy. Wszystkie wyrazy z wymienionych zbiorów są bliskie w zasadzie każdemu człowiekowi. Wszystkie (może poza paroma archaizmami) są także ogólnie zrozumiałe i nie wymagają specjalistycznego przygotowania. Dają nam poczucie obcowania z czymś bliskim, zwykłym, domowym. Słownictwo to ukazuje nam środowisko, które nie szokuje innością, oryginalnością oraz nie żyje luksusem – pośród nazw mebli, sprzętów, ubrań, posiłków, a także zwierząt i roślin nie znajdziemy wymyślnych i drogich artefaktów, win, etoli, pereł i perfum czy egzotycznej przyrody. Przeważają też nazwy konkretne nad abstrakcyjnymi. To również daje poczucie bliskości, powszedniości i „utwierdzania się w istnieniu”, jak pisze Jarosław Jakubowski:

Intuicyjnie wyczuwałem, że gdy tylko oddalam się od naoczności, zaczynam uczestniczyć w jakiejś grze, która nie do końca jest moją. [...] To poezja nauczyła mnie troski o konkret. „Rozchodnik i macierzanka” to przecież zupełnie co innego niż „kwiaty” czy „łąka”. „Miłość” czy „cierpienie” należy również koniecznie zastąpić właściwymi desygnatami, nasycić jednostkową, niepowtarzalną treścią. [...] Istnienie jako splot terażniejszości, przeszłości i wychylenia w przyszłość. Istnienie jako stan dynamiczny, nie dający się ująć inaczej niż słowem, które jest zakotwiczeniem w istnieniu, jest istnienia katem założycielskim¹⁴.

O podobnej egzystencjalności poezji pisze także Wojciech Kass. Jego słowa korespondują z powyższymi konstatacjami, które dopełnia liczba neologizmów i wyrazów zapożyczonych, znalezionych pośród tytułów „Toposu”. Stanowią one zaledwie 3%.

26. Ufam, że poeci współcześni nie ztratili odczuwania słowa w jego ścisłym splocie z bytem, że uważności na ten byt, czujności wobec jego przejawów zbyt pochopnie nie zamienili na towar, jakim stała się litera ich poetyckiej produkcji. 27. Zdecydowanie zbyt wielu jest wierszorbów, którym poezja pomyliła się z zabawą w scrabble, grą w domino, klockami lego lub puzzlami¹⁵.

Do toposów specjalnych zaliczyć natomiast trzeba pole tematyczne „literatura” i „religia” – przy ogólnej przystępności leksemów z wyżej wymienionych zbiorów te dwa wyróżniają się specjalistycznym słownictwem i najwyraźniej określają profil „Toposu”, jego twórców i czytelników. Zaważalna wielość i różnorodność leksyki pochodzącej z filologii, a szczególnie z teorii literatury od razu weryfikuje odbiorców – są nimi ci, którzy potrzebują w życiu poezji, którzy potrzebują namysłu nad słowem, którzy poprzez literaturę interpretują bądź po prostu dopełniają swoje życie, a także ci, którzy ją tworzą bądź badają.

W eseju Wojciecha Kudyby *Droga* znajdujemy jednak cały rozdział zatytułowany: *Poezja jako miejsce wspólne*, gdzie autor pisze: „Dzięki swej zdolności do uobecniania idei i wartości przekraczających horyzont tu-i-teraz poezja staje się takim wspólnym miejscem «ja» i «ty», które pozostaje miejscem otwartym, zawsze gościnnym”¹⁶.

To fakt – nie można „Toposowi” odmówić otwartości – nietrudno znaleźć go w Internecie czy w popularnych księgarniach. Niewątpliwie poezja

14 J. Jakubowski, *Utwierdzić się w istnieniu*, „Topos” 2018, nr 5 (162), s. 31.

15 W. Kass, *Pomiędzy strofą a katastrofą*, [w:] tamże, s. 26.

16 W. Kudyba, *Droga*, [w:] *Konstelacja Topoi o rzeczach najważniejszych...*, dz. cyt., s. 139.

jest tutaj toposem, czyli *locum communis* – miejscem wspólnym – i to najważniejszym z wszystkich wymienianych. Ze względu jednak na specyfikę i wysoki poziom dyskursu (bliski często popularnonaukowemu) należy jednak uściślić – jest to topos specjalny, a zatem taki, który nie stanie się tematem bliskim dla absolutnie każdego członka społeczeństwa (choćby z racji na poziom wykształcenia).

Do toposów specjalnych zaliczyć też trzeba nazwy własne z pola tematycznego „człowiek”. Ta obszerna lista nazwisk nie jest przypadkowym zestawieniem – przeważają na niej poeci, pisarze, krytycy literaccy, tłumacze. W prawie 80% są to jednak osoby mało znane ogółowi społeczeństwa – nieoglądane w mediach, nie tak często spotykane na odczytach i spotkaniach autorskich. „Topos” rzadko zatem przykuwa uwagę przygodnego czytelnika znanymi nazwiskami. Z punktu widzenia reklamy i komercji jest to niewątpliwie wada. Z punktu widzenia rozwoju literatury – zaleta. Regularnie bowiem na łamach pisma spotykamy nowych twórców, co daje nam poczucie, że w Polsce żyje i tworzy całkiem pokaźna liczba wrażliwych i utalentowanych ludzi, którzy aby publikować w „Toposie”, nie muszą czekać na czasy, aż zostaną bohaterami podręczników. Ta Toposowa lista twórców, szczególnie tych, którym poświęcone były wybrane numery, określa jednocześnie proponowany świat wartości. A zatem – nie tylko weryfikuje grono czytelników, ale również autorów.

Pośród literackiego, metajęzykowego słownictwa dostrzegalny jest brak leksyki z kręgu fantastyki, magii, horroru. Jedyne „fantastyczne” nazewnictwo odnosi się do mitologii i zaświatów. Może to sugerować, że celem „Toposu” jest przede wszystkim namysł nad życiem realnym, bez tworzenia równoległych światów i czasoprzestrzeni wyjętej spod praw logiki i wiary.

Jakkolwiek religia bywa często uznawana za topos wspólny, od wielu lat dostrzegamy, że tematy związane z wyznaniem nie zawsze łączą, ale właśnie polaryzują społeczeństwa. Wyraźny rys chrześcijański Toposowej aksjologii, dostrzegalny przede wszystkim w leksyce odwołującej do wyznania rzymskokatolickiego, na pewno weryfikuje odbiorców, którzy już po lekturze spisu treści są w stanie podjąć decyzję o kupnie dwumiesięcznika.

Do najczęściej powtarzających się słów spośród całego korpusu leksyki należy zaliczyć: *poeta* (30), *wiersz* (30), *Feliks Netz* (16), *postscriptum* (11), *Tomasz Burek* (10), *śmierć* (10), *świat* (10), *być* (9), *cień* (9), *słowo* (9), *literacki* (8), *notes* (8), *noc* (8), *historia* (7), *laudacja* (7), *list* (7), *miłość* (7), *życie* (7), *Bóg* (6), *człowiek* (6), *ogród* (6), *pan* (6), *pisać* (6), *poetycki* (6), *rano* (6), *czas* (5), *kamień* (5), *kobieta* (5), *pamięć* (5), *przekład* (5), *ręka* (5), *rzeczy* (5), *sam* (5), *sen* (5), *słońce* (5), *światło* (5), *tajemnica* (5), *twórczość* (5), *uwagi* (5).

Najczęściej użyte słowa w obrębie danych kręgów tematycznych ujmuje poniższa tabela. Według przyjętej metodologii to one właśnie stanowią słowa kluczowe.

Tabela 6. Najczęściej użyte leksemy i pola semantyczne w obrębie analizowanych pól tematycznych

Pole tematyczne	10 najczęściej użytych nazw w obrębie pola¹⁷	Najbardziej reprezentatywne pola semantyczne
człowiek	poeta (30), Feliks Netz (16), Tomasz Burek (10), człowiek (6), pan (6), kobieta (5), dziecko (4), Wojciech Kass (4), Przemysław Dakowicz (3), Julian Kornhauser (3), Marek Rymkiewicz (3)	nazwy własne poetów i pisarzy, nazwy pospolite twórców
literatura	wiersz (30), postscriptum (11), słowo (9), literacki (8), notes (8), historia (7), laudacja (7), list (7), pisać (6), poetycki (6)	rodzaje wypowiedzi literackich, krytyka literacka
ciało	śmierć (10), być (9), życie (7), sen (5), iść (4), nie być (4), ręka (4), cierpienie (3), oko (3), piękny (3), podróżowanie (3), powrót (3), przekraczać (3)	śmierć, życie, podróż, zabawa, sen
przestrzeń	świat (10), Kresy (4), Sopot (4), Gdańsk (3), miejsce (3), Polska (3), Śląsk (3), wieża (3), ziemia (3), Warszawa (2)	nazwy polskich miejscowości
religia	Bóg (6), tajemnica (5), Pan (4), Psalm (4), dusza (3), modlitwa (3), religijny (3), wizja (3), wiara (3)	religia chrześcijańska wyznania rzymskokatolickiego
przyroda	cień (9), ogród (6), kamień (5), słońce (5), światło (5), ciemność (3), czarny (3), droga (3), pies (3), zielony (3)	światło, ptaki
umysł, uczucia, wartości	miłość (7), pamięć (5), sam (5), dziwny (3), doświadczenie (2), myślący (2), polski (2), pamiętać (2), tożsamość (2), wolność (2)	pamięć, miłość
czas	noc (8), rano (6), czas (5), chwila (3), dzień (3), maj (3), listopad (3), godzina (2), rok (2), wakacje (2), wiek (2)	nazwy fazowe odcinków czasowych
rzeczy	rzeczy (5), kładka (3), portret (3), brama (2), majtki (2), obraz (2), pociąg (2)	ubrania, meble, pojazdy

Powyższa lista bardzo koresponduje z programowymi esejami twórców „Toposu”, które zostały zgromadzone w tomie *Konstelacja Topoi*. Warto w tym miejscu zaprezentować parę cytatów:

17 Przy niektórych pozycjach jest więcej lub mniej jednostek niż 10. Najczęściej wynika to z liczby występujących w zbiorze jednostek o danej frekwencji.

Poezja jest spotkaniem człowieka w języku. [...] By spotkać człowieka w języku, musi to być język wolny od przyzwyczajzeń, utartych zwrotów, klisz, kalek. Bo język, jak większość z wytworów ludzkich, zbyt często nas zniewala. [...] Język liryki jest wyłącznie językiem miłości – językiem spotkań¹⁸. *Sławomir Matusz*

Poezja jest tym, co nas spotyka w języku.
 Poezja jest spotkaniem w mowie. [...]

Słowa padają wyłącznie pomiędzy

osobami. Słowa pojawiają się wyłącznie w spotkaniu.

Język poza spotkaniem

Jest martwy. [...]

Poezja zaprasza Świat

do spotkania Osób¹⁹. *Wojciech Kudyba*

Język jest największym spichlerzem pamięci. A jeszcze większym światło. [...] Światło dochodzi do nas z nieskończoności i mogłoby się wydawać, że niesie z sobą jej obrazy, że niesie widoki spoza czasu i przestrzeni, ale przede wszystkim pamięć najpierwotniejszego początku, jak embriona, ziarna. Światło przybywa z nieskończoności i głaszcze to, co skończone oraz przemijalne²⁰. *Wojciech Kass*

Podstawowa idea poezji opiera się na przekonaniu, że jest ona próbą ogarnięcia umysłem niepoznawalnego, wykracza poza poczucie przygodności bytu, w jednostkowym widzi przejaw dobra wspólnego; jej wartość polega na nadawaniu wartości, czyli widzeniu człowieka i jego kultury nie tylko jako czegoś, co jest poddane nieposkromionym żywiołom rzeczywistości i oddane aetycznym racjom łatwego przetrwania za wszelką cenę²¹. *Zbigniew Chojnowski*

Zakończenie

Trawestując wiersz Wisławy Szymborskiej, zatytułowany *Pisanie życiorysu*²², możemy na podstawie prezentowanych tu zestawień powiedzieć, że Topoidzi: zamieniają adresy na krajobrazy, a nieruchome daty na chwiejne wspomnienia, jest dla nich ważniejsze, kogo znają, niż to, kto ich zna, podróże – nie tylko zagraniczne, przynależność – przede wszystkim dlaczego,

18 S. Matusz, *Dusza a człowiek podziemny. Rzecz o pisaniu*, [w:] tamże, s. 157–158.

19 W. Kudyba, *Topoi*, [w:] tamże, s. 29–32.

20 W. Kass, *Światło jaśnie gość*, [w:] tamże, s. 232.

21 Z. Chojnowski, *Idee i wartości poezji oraz poezja o ideach i wartościach*, [w:] tamże, s. 217.

22 W. Szymborska, *Pisanie życiorysu*, [w:] *Znak po znaku. Antologia wierszy polskich i obcych z lat 1939–1991*, Warszawa–Wrocław 1992, s. 324.

odznaczenia – z dokładnym opisem za co (o czym najdobitniej świadczy wielość zamieszczanych laudacji). Topoidzi piszą tak, jakby cały czas ze sobą rozmawiali i żyli ze sobą w bliskiej zażyłości. Nie pomijają milczeniem psów, kotów, a już na pewno nie pomijają ptaków. Kolekcjonują pamiątkowe rupiecie, dbają o przyjaciół i sny. Cenią wartość, nie cenę, i treść, nie tytuł, i cel drogi, nie numer buta. Zamieszczają fotografie w przeróżnych pozach i czuwają, analizując, co sływać.

Artykuł ten rozpoczynał cytat z pierwszej Toposowej wypowiedzi redaktora naczelnego, Krzysztofa Kuczkowskiego, datowanej na rok 1993. Warto zatem, aby i jego słowa, tym razem pochodzące z jednego z ostatnich wywiadów, udzielonego w październiku 2018 roku dla portalu Kultura-Trójmiasto, zamknęły ów wywód.

Pamiętam czytania Miłosza, Herberta czy Różewicza. Słuchało się. Patrzyło się. I chciało się wtedy zrozumieć, po co ten człowiek pisze, jakie są jego najgłębsze intencje, przyjrzeć mu się, zobaczyć jaki on jest, jak reaguje na słuchających, jaki ma tembr głosu, jakim posługuje się gestem. W zasadzie nic więcej nie jest potrzebne, tylko drugi człowiek oraz relacja, która się między nim a odbiorcą nawiąże albo i nie nawiąże. I to, co jest między nimi – słowo. Jeżeli słowo jest mocno osadzone w rzeczywistości, wtedy to w zupełności wystarczy. [...] Interesuje mnie człowiek w kontekście Nieskończonego. Usiłuję odpowiedzieć na pytanie, kim sam jestem²³.

BIBLIOGRAFIA

Materiał źródłowy

„Topos” 2016, nr 1 (146); 2016, nr 2 (147); 2016, nr 3 (148); 2016, nr 4 (149); 2016, nr 5 (150); 2016, nr 6 (151); 2017, nr 1 (152); 2017, nr 2 (153); 2017, nr 3 (154); 2017, nr 4 (155); 2017, nr 5 (156); 2017, nr 6 (157).

Opracowania

Arystoteles, *Retoryka-Poetyka*, tłum. H. Podbielski, Warszawa 1988.
Bartmiński J., *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2007.

23 <https://kultura.trojmiasto.pl/Krzysztof-Kuczkowski-poeci-sa-jak-ostatni-Mohikanie-n128627.html> [dostęp: 04.11.2018].

Chojnowski Z., *Idee i wartości poezji oraz poezja o ideach i wartościach*, [w:] *Konstelacja Topoi o rzeczach najważniejszych. Wybór tekstów krytycznych*, wybór A. Gleń, Sopot 2017, s. 203–217.

Eliot T.S., *Szkice literackie*, tłum. H. Pręczkowska, Warszawa 1963.

Encyklopedia językoznawstwa ogólnego, red. K. Polański, Wrocław 2003.

Jakubowski J., *Utwierdzić się w istnieniu*, „Topos” 2018, nr 5 (162), s. 31–33.

Kass W., *Al*, [w:] *Konstelacja Topoi o rzeczach najważniejszych. Wybór tekstów krytycznych*, wybór A. Gleń, Sopot 2017, s. 121–129.

Kass W., *Pomiędzy strofą a katastrofą*, [w:] „Topos” 2018, nr 5 (162), s. 21–27.

Kass W., *Światło jaśnie gość*, [w:] *Konstelacja Topoi o rzeczach najważniejszych. Wybór tekstów krytycznych*, wybór A. Gleń, Sopot 2017, s. 229–242.

Korolko M., *Sztuka retoryki*, Warszawa 1990.

Kuczkowski K., *Kładka. Dwanaście notatek o poezji*, [w:] *Konstelacja Topoi o rzeczach najważniejszych. Wybór tekstów krytycznych*, wybór A. Gleń, Sopot 2017, s. 55–63.

Kuczkowski K., *Poeci są jak ostatni Mohikanie*, [w:] <https://kultura.trojmiasto.pl/Krzysztof-Kuczkowski-poeci-sa-jak-ostatni-Mohikanie-n128627.html> [dostęp: 04.11.2018].

Kuczkowski K., „Topos” 1993, nr 1 (1), s. 3.

Kudyba W., *Droga*, [w:] *Konstelacja Topoi o rzeczach najważniejszych. Wybór tekstów krytycznych*, Biblioteka „Toposu”, Sopot 2017, s. 137–140.

Kudyba W., *Topoi*, [w:] *Konstelacja Topoi o rzeczach najważniejszych. Wybór tekstów krytycznych*, Biblioteka „Toposu”, Sopot 2017, s. 29–34.

Matusz S., *Dusza a człowiek podziemny. Rzecz o pisaniu*, [w:] *Konstelacja Topoi o rzeczach najważniejszych. Wybór tekstów krytycznych*, Biblioteka „Toposu”, Sopot 2017, s. 141–158.

Rusinek M., Załazińska A., *Retoryka podręczna, czyli jak wnikliwie słuchać i przekonująco mówić*, Kraków 2005.

Szyborska W., *Pisanie życiorysu*, [w:] *Znak po znaku. Antologia wierszy polskich i obcych z lat 1939–1991*, Warszawa–Wrocław 1992.

SŁOWA KLUCZOWE: „Topos”, topos, retoryka, semantyka, pola semantyczne, leksyka

THE TOPOI OF “TOPOS” 2016–2017. THE RHETORICAL AND LINGUISTIC PERSPECTIVE

Summary

This article has a research profile. The aim of the author was to show the rhetorical commonplaces of the periodical “Topos” edited during the years of 2016 and 2017 (12 editions). The research focused on the lexis comprised in the titles from the contents pages. The analysis was conducted by the methodology of the linguistic image of the world. Thanks to this exploration it was possible to classify the lexis and to mark nine semantic fields: man (358 lexical elements), literature (347), human body life (254), religion (167), space (159), nature (144), human emotions and thoughts (136), time (88), things (76). The most popular lexis from these fields constituted the keywords which designate and specify the rhetorical topoi. The type of lexis and syntax also indicates that the titles do not have the character of persuasion.

KEYWORDS: „Topos”, topos, rhetoric, semantic, semantic field, lexis